

Otázka: Filosofie starověkého Řecka

Předmět: Základy společenských věd

Přidal(a): Shevcenko

A/

Dějiny starověké řecké filosofie – včetně filosofie římské, která je přímým dědicem řeckého filosofického ducha – datujeme od 6.století př. n. l. do 6. stol. n. l. Rozdělujeme je do **tříhlavních období**.

1.období. Myslitelé nejstarší epochy tvořili přibližně v rozmezí od roku 600 př. n. l. do 5. stol.př. n.l.

Zaměřovali se na **zkoumání přírody**, kladli si na svou dobu převratnou otázku původu, prvopočátku (řecky: **arché**) všech věcí, snažili se odhalit podstatu člověka.

2.období. Druhé období začíná vystoupeními tzv. učitelů ctnosti – sofistů. Trvalo od pol

5.stol. př.n.l. do konce 4.stol. př. n. l. (do smrti Aristotela roku 322 př.n.l.) Sofisté se na rozdíl od svých předchůdců výrazně zaměřili na **poznání člověka** a jeho života ve společnosti. Inspirovali tři významnější osobnosti řecké filosofie: Sókrata, Platóna, Aristotela. Druhé období vývoje řecké filosofie spadá do epochy největšího rozkvětu řecké kultury na půdě městských států (Athény atd.)

3.období. Třetí – nejdelší období trvalo od konce 4. století př. n. l. až do počátku raného středověku. V této etapě se objevila řada škol a směrů, jež ovlivnily jak středověkou, tak i novověkou filosofii a snažili se nalézt odpověď na otázku **jak žít**. (stoicismus, epikurejismus, skepticismus, novoplatonismus). Mezníkem zániku řecké filosofie se stal příkaz císaře Justiniána, podle něhož byly roku 529 n.l. uzavřeny staré filosofické školy v Athénách. Řecká filosofie však nebyla ani po staletích zapomenuta, stala se jedním ze základních kamenů evropské vzdělanosti a kultury.

B/

Filosofové přírody

Prvním filosofům v Řecku se často říká „filosofové přírody“ nebo „přírodní filosofové“, protože se zajímali především o vysvětlení přírodních procesů.

Lidé si po dlouhá staletí kladli otázku, odkud všechno pochází. Mnozí jsou dnes více či méně přesvědčeni o tom, že všechno jednoho dne vzniklo z ničeho. Takový názor mnoho Řeků nezastávalo. Z nějakého důvodu vycházeli z toho, že „něco“ existovalo odjakživa.

Jak mohlo všechno vzniknout z ničeho, tedy nebyla jejich zásadní otázka. Naopak se podívovali, jak z vody může vzniknout živá ryba z neživé země mohou vyrůst vysoké stromy nebo pestrobarevné květiny.

Filosofové viděli na vlastní oči, že v přírodě neustále dochází k proměnám. Ale jak je taková proměna možná? Jak se může změnit něco z určité látky na něco docela jiného, třeba i živého?

První filosofové zastávali jednotný názor, a sice, že za všemi těmito změnami musí stát jistá **pralátka**. Těžko říci, jak na takovou myšlenku přišli. Víme jenom, že sdíleli představu, že za všemi přeměnami v přírodě nějaká pralátka „číhá“. Muselo podle nich existovat „něco“, z čeho všechno vycházelo a zase se k tomu vracelo.

Pro nás není nejzajímavější, k jakým odpovědím první filosofové dospěli, ale hlavně to, jaké otázky si kladli. Záleží nám víc na tom, jak mysleli, než na tom, co si mysleli.

S jistotou můžeme tvrdit, že si kladli otázky o viditelných změnách v přírodě. Snažili se přijít na věčné zákonitosti přírody, chtěli dění v přírodě pochopit a neuchylovat se k tradovaným mýtům. Procesům v přírodě se pokoušeli porozumět především tak, že studovali přírodu samotnou. To je něco zcela jiného než vysvětlovat blesk a hrom a střídání zimy a léta událostmi z říše bohů!

Tak se filosofové přírody osvobodili od náboženství. Mohli bychom říci, že tak učinili první krok směrem k vědeckému myšlení, čímž dali podnět k pozdějšímu rozvoji přírodních věd.

Milétská škola

Na úzkém pruhu pobřeží západního okraje Malé Asie, podél Egejského moře, založili Iónové, nejgeniálnější řecký kmen, dvanáct vzkvétajících měst.

Nejjižnější z dvanácti iónských měst byl Mílét (Mílétos), v 6. století významný obchodní přístav a snad nejbohatší město tehdejšího řeckého světa. Toto místo, v němž se setkávaly rasy, jazyky i náboženství, je rodištěm řecké, a tím i západní vědy a filosofie.

V tomto Milétě, nejbohatším a nejvyspělejším maloasijském řeckém městě **vzniká v 6.století př. n. l.** vědecká a **filosofická škola**, která vědomě postavila jako základní světonázorovou otázku pralátku, prapůvodce všeho jsoucího, počátku (řec. Arché), základního prvku. A tato otázka byla nejen první, ale zůstala i ústřední otázkou staré řecké filosofie.

První z milétských přírodních filosofů byl **THALÉS Z MILÉTU** (624-547) – zcestovalý a světaznalý kupec, astronom, inženýr, matematik, politik a filosof. Je považován za praotce antické a moderní filosofie.

O jeho životě a učení nevíme ovšem mnoho. Podařilo se mu přesně vypočítat zatmění Slunce a nebe mu učinilo tu laskavost, že v předpovězený den k zatmění Slunce skutečně došlo. Na přání předpovídal počasí a našel zalíbení v matematice.

Thalésovi nejde o věci, nýbrž o podstatu věcí. Chce přijít na kloub tomu, jak je to vpravdě s tím, co vystupuje ve světě v tak rozličných podobách jako jsou hory, zvířata, rostliny, vítr a hvězdy, člověk, jeho činy a jeho myšlení. Co je podstatou toho všeho? Co je to, ta věc obsahující princip, který působí, že se všechno děje a že všechno existuje? Odkud všechno

pochází, z čeho vše vzniká?

Ptát se na podstatu a na základ všeho je od té doby až dodnes centrálním filosofickým požadavkem.

Thalés za pralátku pokládal **vodu** (hydór). Hlavním důvodem bylo však patrně poznání, že voda je základní podmínkou života člověka, všeho tvorstva, rostlin, pohybu ovzduší, života - pohybu přírody. Kvůli této základní myšlence se musíme na Thaletu dívat jako na nesporného materialistu. Voda, materiální látka, se stává prazákadem. Z hmotného chce vyvodit tento filosof vše ostatní.

Podle antické tradice odpověděl na otázku, co je nejobtížnější ze všech věcí: „Znát sebe sama“, co je nejsnadnější: „Poradit druhým,“ co je bůh: „To, co nemá ani počátek, ani konec“, a jak lze žít v dokonalém souladu s ctností: „Tak, že nikdy nečiníme to, co odsuzujeme u druhým.“

O Thalétovi pojednává několik anekdot, jež jsou nejen vtipné, ale také dokazují jeho moudrost: na otázku, proč nechce žádné děti, prý odpověděl: „Z lásky k dětem.“

ANAXIMANDROS (610 - 545 př.n.l.) byl stejně jako Thalés občanem Milétu a přibližně i Thalétovým současníkem. Anaximandros se domníval, že náš svět je jen jedním z mnoha dalších světů, které vznikají a odehrávají se v „neurčitu“ neboli „bezmeznu“

Původním principem světa a příčinou všeho bytí je pro něho neurčité a neomezené - řecky **apeiron**.

Anaximandros odmítá Thalétovu konkrétní látka - vodu - jako pralátku, a tvrdí, že pralátka byla jakási jiná, neurčitá, nediferencovaná, neohraňovaná látka, látka, která ještě neměla

„peras“, tj. omezení. Nazývá ji **apeiron**. Z této látky vznikají všechny věci a vůbec celý svět, v němž Země, mající podobu válce, se volně vznáší ze všech stran obklopena vzduchem. Otáčením tohoto zemského válce prý vzniká chlad i teplo.

Toto „apeiron“ - je nesmrtelné, nehynoucí neboť vše, co z něho vzniklo, se časem musí opět vrátit do svého původního stavu. Tento návrat do původního stavu nazývá nutností, právem, spravedlností.

Vývoj se děje podle Anaximandra vylučováním protikladů, zhušťováním a zředováním. .

Anaximandros prý první nakreslil mapu světa. První prý vynalezl gnómón (svislou tyčku k určování rovnodennosti a slunovratů).

Nejzajímavější a nejpozoruhodnější byly patrně jeho názory na vznik a vývoj živočichů - člověk pochází z ryby, tj. z vodního živočicha.

Třetím milétským filosofem byl **ANAXIMENÉS**, který za pralátku považoval neustále se pohybující, nekonečný, nediferencovaný, nevymezený, neurčitý **vzduch**, z něhož zředěním vznikl oheň, zhuštěním pak větry, mraky, voda, země a kameny. Podle Anaximena i bohové vznikli ze základní pralátky.

Anaximenés se domníval , že vzduchu vše vzniklo a vzduch byl zároveň příčinou, podmínkou života (dech, dýchání, duše)

Názory milétských filozofů jsou prvním pokusem o vysvětlení světa z něj samého. Uznávali objektivní existenci světa a poukazovali na vzájemnou souvislost věcí a jevů. Podle nich je prazáklad světa jeden (monismus), a to hmotný (materialismus). Tento svět je věčný,

nestvořený.

Milétská filozofická materialistická škola měla velký vliv na rozvoj dalšího filozofického myšlení. Význam těchto tří nejvýznamnějších filozofů milétské školy je v jejich snaze nalézt základní, přirozenou substanci všech věcí a jevů. Pokusili se vysvětlit svět z jeho kvalitativní stránky.

Pythagorás a jeho škola

Jinou cestou v hledání počátku, prvku a podstaty světa se dal filosof **PYTHAGORÁS ze Samu** (571-497). Tento matematik, astronom a filozof se narodil na ostrově Samos. Po dlouhých letech putování, které ho zavedlo i do Egypta a do Orientu se stal učitelem a zakladatelem náboženského řádu v Krotónu v jižní Itálii. V matematice je jméno Pýthagorovo spojeno především s poučkou, že čtverec nad odvěsnou pravoúhlého trojúhelníka se rovná součtu čtverců nad oběma odvěsnami (Pýthagorova věta). Rovněž poznatek, že součet úhlů trojúhelníka je roven dvěma pravým, pochází od něho.

Pythagorás postavil matematiku (nauku o číslech) do středu své filosofie. P. byl první, kdo použil slovo „filozofie“ v našem dnešním smyslu. Připadalo mu totiž troufalé, aby se nazýval „sofos“, to je mudrc, jak bylo do té doby běžné, a tak se nazval skromněji „filosofos“, přítelem či milovníkem moudrosti.

Pythagorás nehledá podstatu světa v látce, nýbrž v kvantitativní stránce světa, čili – v čísle (řec. arithmos). V číslech spatřuje pýthagorejská nauka vlastní tajemství a stavební prvky světa. Celá příroda není podle něj ničím jiným než kombinací čísel a veličin. Celá příroda žije a mění se, pouze číslo zůstává věčné a neměnné. **Číslo je tedy podstatou všech věcí, prvopočátkem světa.** Každý jev se může do nekonečna proměňovat, jeho číselný atribut však zůstává neměnný. Každé z čísel od 1 do 10 má zvláštní moc a význam, především však dokonalá a úplná desítka. Pythagorovo učení o čísle bylo prvním pokusem vyložit svět z jeho kvantitativní stránky. Poznat svět pro něj znamenalo poznat čísla, která jej řídí.

Pythagorás se domníval, že jediný cíl lidského života je studium matematiky a filosofie. Život se podobá olympijským hrám, kde jedni hledají slávu a palmu vítězství, druzí zisk a třetí, opravdoví filosofové neboli milovníci moudrosti, přicházejí, aby se potěšili nejpodivuhodnější podívanou: pohledem na obraz světa. Pozorování světa a jeho poznání, jež je dopřáno milovníkům moudrosti, je nejvyšší ze všech slastí a odměn.

C/

ELEATÉ

V 6.-5. st. př.n.l. existovala v jihoitalském městečku Elea filosofická škola elejská. Její představitelé řešili abstraktním způsobem – logickým myšlením- otázku, co je jsoouco (pravda).

Prosazovali tvrdé uplatnění rozumu. Eleaté uznávali jen myšlení, pojmové pochopení světa. Smyslovému poznání nedůvěřují. Smysly nám ukazují bytí různých věcí, jejich vznik a zánik, ale tyto změny v přírodě jsou jen klamem smyslů, něčím neskutečným, pouhým zdáním, nejsoucnem. Nejsouco není, protože ho nelze ani poznat, ani vyjádřit. „O čem nelze bezrozporně myslet, neexistuje.“

Škola má tři významné zástupce, kteří na sebe myšlenkově navazují.

XENOFANÉS z Kolofónu (asi 565 – asi 470) – pocházel ze západního pobřeží Malé Asie, osídleného Řeky, cestoval po celá desetiletí jako putující básník a pěvec po řeckých městech, až se nakonec usadil v Eleji a stal se zakladatelem tamější filozofické školy.

Xenofanés je první řecký filosof, který vytáhl do boje proti tradičnímu náboženství, proti každému každému druhu pověry a proti víře v zázraky i proti nauce o putování duší.

PARMENIDÉS (asi 515 - 450 př. n. l.) - nejvýznamnější filosof elejské školy

V Parmenidově filosofii stojí proti sobě pravda a vědění na jedné straně, zdání a pouhé mínění na straně druhé. Pravého vědění se dosahuje čistým rozumovým poznáním. To ale učí, že může být jen bytí a nikoliv nejsoucno. „Jen jsoucno jest, nejsoucno není a nemůže být myšleno.“

Jsoucnem se přitom rozumí to, co vyplňuje prostor, je tedy popírána možnost prázdného prostoru. Hypotéza pohybu vždy předpokládá nejsoucno - aby se mohlo jsoucno pohybovat na nějaké místo, musel by tam být nejprve prázdný prostor, tedy nic.

Nemůže existovat ani dění, ani pohyb, nýbrž jen neproměnlivě trvajícím bytím. Protože jsoucno vyplňuje všechno, není ani nějaké myšlení, které by stálo mimo bytí. Naopak, myšlení a jsoucno je totéž. Smysly klamou, jsou zdrojem všeho omylu.

Pravda, která není někdy na první pohled zřejmá, je založena na myšlení. Myšlení se zaměřuje vždy na to, co existuje. Myslet totiž na „nejsoucno“ znamená nemyslet vůbec, v podstatě ani neexistovat.

„Neexistuje nic kromě jsoucna a nic kromě jsoucna existovat nebude.“ Je dáno osudem, že jsoucno je neměnné. Vedle toho je vše ostatní pouze prázdným slovem.

...

Parmenidovo učení bylo obtížné a neobvyklé. Popřelo pohyb, změnu a vývoj: bytí muselo být

nehybné, aby se nemohlo měnit v nebytí. Parmenidovi přispěchal na pomoc jeho žák **ZENÓN Z ELEJE** (490 až 430 př. n. l.). Protože bytí podle Parmenida může být jen jedno, nevzniklé a především nehybné, snažil se snést důkazy o nemožnosti pohybu – tzv. Zenónovy aporie.

Letící šíp – když vystřelíme z luku šíp, předpokládáme, že se pohybuje – letí vzduchem. Jistě ovšem na jeho dráze musí platit, že během letu projde nutně všemi body své dráhy. To znamená, že zvolíme-li si kterýkoli bod, musíme najít aspoň jeden (a on bude pouze jeden) okamžik, v němž se v tomto bodě bude šíp nalézat. A šíp se v tomto bodě bude nalézat, na tam musí být přítomen. Stejně tak v sousedním bodě a ve všech dalších. Let šípu sestává tedy z řetězce jednotlivých výskytů v jednom bodě. Jak může ovšem součet (třebas nekonečných) stání dát nekonečný pohyb? Šíp se tedy ve skutečnosti pohybovat nemůže a jeho let je jen klam.

Achilleus a želva – představme si závody želvy s rychlonohým Achillem. Oba poběží po stejné dráze, želva však bude moci vyběhnout s určitým náskokem, který bude činit, dejme tomu, sto metrů. Zdá se, že když vyběhnou oba „závodníci“ ve stejném čase, Achilleus brzy želvu dohoní a bude se jí moci dotknout. Jenže: dříve, než Achilleus proběhne dráhu, která ho dělila od místa startu (bod A) želvy, posune se želva o nějaký kus dále (do bodu B). Tato vzdálenost nebude velká, třeba pouhý jeden metr. Ale vzdálenost to je. Bude tedy Achilleus potřebovat přece jen nějakou dobu, než tuto novou vzdálenost proběhne (i když to bude doba velmi krátká), a za ten okamžik se nutně želva opět posune (do bodu C). Mezi B a C teď sice budou už jen centimetry, nicméně jistá dráha to bude: a Achilleus bude muset zase spotřebovat nějaký čas k jejímu zdolání. Budeme-li vskutku důsledně držet logiku naznačeného postupu, želva bude vždy Achilleovi unikat: vzdálenost se sice bude donekonečna zmenšovat, nikdy však nemůže zmizet (neboť prostor je donekonečna dělitelný) a Achilleus bude mít před sebou vždy (byť čím dál menší) kousek k překonání a bude mít před sebou vždy (byť čím dál menší) kousek k překonání a bude k němu potřebovat čas, který využije želva k dalšímu postupu.... Tedy rychlonohý Achilleus želvu nikdy nedohoní.

Zenónovy aporie nechtěly být možná tak naivní, aby vyvracely realitu pohybu. Chtěly pouze prokázat, jak chatrné je naše pojetí pohybu, když si ho vlastně neumíme vysvětlit.